

УДК 336.531.2:336.71

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКИ З ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

*Леонов С.В., к.е.н., доцент,
ДВНЗ « Українська академія банківської справи
Національного банку України» (м.Суми)*

У статті досліджено теоретичні основи формування, оцінки та використання інвестиційного потенціалу банківської системи з точки зору системного підходу: визначено його сутність, запропоновано механізм його структуризації з інституціональної та функціональної точок зору, формалізовано його основні функції та принципи, ідентифіковано найбільш релевантні ендогенні та екзогенні фактори його формування та використання, конкретизовано його оціночні рівні.

В статье исследовано теоретические основы формирования, оценки и использования инвестиционного потенциала банковской системы с точки зрения системного подхода: определено его сущность, предложено механизм его структуризации с институциональной и функциональной точек зрения, формализовано его основные функции и принципы, идентифицировано наиболее релевантные эндогенные и экзогенные факторы его формирования и использования, конкретизировано его оценочные уровни.

Постанова проблеми у загальному вигляді, зв'язок з науковими та практичними завданнями

Перед економікою України сьогодні стоїть цілий ряд актуальних завдань, пов'язаних з підвищенням її конкурентоспроможності на світовому ринку, зменшенням негативних наслідків структурних диспропорцій, що склалися, виведенням темпів економічного розвитку на докризовий рівень, забезпеченням відновлення діяльності бюджетоутворюючих галузей економіки тощо. Вирішення цих, а також цілого ряду інших загальноекономічних проблем вимагає підвищення темпів, а також оптимізації механізмів реалізації інвестиційних

процесів, підвищення адаптивності інвестиційного ринку, його здатності адекватно реагувати на зростаючий інвестиційний попит. В цьому контексті можна стверджувати, що подолання економічної кризи в Україні, вихід на траєкторію стабільного економічного зростання багато в чому залежить від наявних в банківській системі інвестиційних можливостей щодо вирішення цих завдань, тобто сформованого її інвестиційного потенціалу та можливостей його ефективного використання в перерозподільних процесах та реальному секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення невирішених питань

Зазначимо, що категорія «інвестиційний потенціал» відносно країни, регіону, галузі, підприємства доволі часто застосовується у економічній літературі та офіційних документах, але в науковій літературі на сьогодні відносно банківської системи цей термін практично не використовується. В той же час, в окремих наукових роботах мова йдеться про суміжні категорії. Так, дослідженню проблем управління та розвитку інвестиційної діяльності банків присвячено роботи таких вітчизняних та закордонних науковців, як Ареф'єва М. [1], Барановського О., Васюренка О. [4], Геєця В., Жуков Є. [5], Лаврушина О. [2], Луціва Б. [6], Мороза А. [3], Пересади А. [7], Савлука М. [3], Усоскіна В. [8] та ін. Першою, та на сьогодні, на жаль, єдиною спробою формалізувати поняття інвестиційного потенціалу банківської системи, стали роботи російського дослідника Дуна І., але, в той же час, він концентрує увагу в більшій мірі на визначенні специфіки діяльності спеціалізованих інвестиційних банків та формуванні їх інвестиційного потенціалу, що залишає поза увагою роль центрального банку та інших універсальних комерційних банків в механізмі формування та ефективного використання інвестиційного потенціалу всієї банківської системи.

На сьогодні залишаються невирішеними питання щодо формалізації поняття «інвестиційний потенціал банківської системи», подальшого розвитку потребує комплекс питань, пов'язаних з визначенням його функцій в механізмі суспільного відтворення, принципів формування та використання, його особли-

востей з точки зору системного підходу, розробка та впровадження ефективного механізму оцінки.

Загальна мета

Мета статті полягає у формалізації теоретичних основ формування та оцінки інвестиційного потенціалу банківської системи.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Інвестиційний потенціал банківської системи – один з ключових елементів економіки, від обсягів та ефективності використання якого залежать напрями та результативність національної фінансової стратегії, ефективність якої, в свою чергу, забезпечує реалізацію довгострокових національних інтересів країни.

Сутність інвестиційного потенціалу банківської системи має двоякий характер: з одного боку, він характеризує систему економічних відносин, які виникають з приводу використання банківською системою тих інвестиційних ресурсів, які через неї проходять, а з іншого боку – він є одним з джерел розширеного відтворення. З цієї точки зору принципово важливим є той факт, що з урахуванням системних взаємозв'язків між всіма ланками відтворювального процесу можна стверджувати, що формування та ефективне використання інвестиційного потенціалу банківської системи сприяє розвитку продуктивних сил, економічних відносин, зростанню обсягів ВВП, підвищенню стійкості, надійності та інвестиційної привабливості країни для іноземних інвесторів, зростанню її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Інвестиційний потенціал банківської системи – це організована сукупність наявних в банківській системі інвестиційних ресурсів, яка перебуває у системній єдності, зумовлених ними можливостей банківської системи щодо мобілізації на визначеному часовому проміжку внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів для реалізації стратегічних та тактичних цілей стимулювання економічного зростання, а також готовності економічної системи до сприйняття інвестицій, адекватного реагування на них.

Реалізація системного підходу до структуризації інвестиційного потенціалу банківської системи може бути здійснена в двох напрямках: з позиції інституціонального підходу, структурними елементами інвестиційного потенціалу банківської системи є інвестиційні потенціали банків, які входять до її складу (НБУ, універсальних комерційних банків, спеціалізованих банків, особливо – інвестиційних); з позиції функціонального підходу, структурними елементами інвестиційного потенціалу банківської системи є окремі її підсистеми, які виконують відповідні специфічні функції (ресурсно-забезпечувальну, інформаційну, управлінську, організаційну, мотиваційну, регулюючу тощо).

З позиції функціонального підходу, можна виокремити наступні структурні підсистеми інвестиційного потенціалу банківської системи: ресурсна підсистема (безпосередньо та частина інвестиційних ресурсів в економіці, яка може бути акумульована та ефективно використана банківською системою); матеріально-технічна підсистема (майновий комплекс, база здійснення операцій банків, яка відповідає за функціонування банків як організацій. Достатньо розгалужена матеріально-технічна база дозволяє створити комфортні умови для праці управлінського банківського персоналу і підвищити ефективність діяльності та отримання прибутків як окремих банків, так і системи в цілому); інформаційна підсистема (сукупність методів, засобів, інформаційних технологій та систем збору, обробки, передачі та використання інформації для забезпечення ефективної роботи банківської системи в усіх напрямках її діяльності); інтелектуальна підсистема (поєднання людського капіталу (суми знань всіх співробітників банківської системи, їх сукупної професійної компетентності, здатності формувати взаємовідношення й досягати цілей) з структурним (системи, бізнес-процесів, організаційних можливостей для реалізації здатності до досягнення цілей і взаємовідношень з клієнтами), що здійснює позитивний мультиплікативний ефект); кадрова підсистема (визначає здатність системи мобілізувати та ефективно розподіляти ресурси через ефективну систему менеджменту, що характеризується реалізацією процесів, які включають повне і своєчасне задоволення потреб банківської системи в трудових ресурсах на основі досягнення

необхідного та достатнього рівня кваліфікації та спеціалізації кадрів); нормативно-правова підсистема (система всіх упорядкованих певним чином норм, правил, правових актів, що регулюють відносини у сфері банківської діяльності в цілому та визначає інституціональні обмеження діяльності банків щодо інвестиційної діяльності зокрема, правила гри на інвестиційному ринку і функціонування банківської системи в цілому); організаційно-управлінська підсистема (система інститутів банківської системи, які забезпечують взаємодію інвестиційних ресурсів в процесі їх акумуляції та використання); ринкова підсистема (враховує вплив зовнішнього ринкового середовища).

Перетворення зазначених підсистем в реально діючий економічний механізм функціонування інвестиційного потенціалу банківської системи здійснюється лише під впливом та з урахуванням ще однієї складової – підсистеми економічних інтересів, виходячи з яких банківською системою акумулюються та використовуються інвестиційні ресурси (мова йде про цільову спрямованість інвестиційної діяльності банківської системи, виходячи з визначеного кінцевого результату (місії) та формалізованих проміжних задач).

Викладений вище підхід до структуризації інвестиційного потенціалу банківської системи не є вичерпним, оскільки неможливо врахувати абсолютно всі елементи потенціалу та всі зв'язки між ними.

З точки зору системного підходу проблему формування та ефективного використання інвестиційного потенціалу банківської системи можна розглядати на різних рівнях узагальнення, виходячи з чого нового змісту набувають два провідні та загально визнані підходи наукового пізнання: «від часткового до загального» – розробка механізмів підвищення ефективності формування та використання окремих функціональних підсистем (ресурсної, матеріально-технічної, інформаційної тощо), а також інвестиційних потенціалів окремих банків сприятиме зростанню інвестиційного потенціалу банківської системи в цілому; «від загального до часткового» – підвищення ефективності функціонування банківської системи, прийняття більш обґрунтованих рішень щодо її стратегічного розвитку, впорядкування нормативної бази та механізмів регулю-

вання з боку НБУ, вирішення ряду загальних для всіх банків проблем вітчизняного банківництва тощо в кінцевому підсумку сприятиме зростанню інвестиційного потенціалу банківської системи.

Одним із важливих внутрішніх чинників підвищення ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу банківської системи, стабільності його існування та динаміки розвитку як складної ієрархічної системи, є узгодженість взаємодії функціональних підсистем, що утворюють його структуру. Оскільки взаємодія складових потенціалу забезпечується сферою управління, то й узгодженість їх функціонування має бути врахована у процесі управління. Нажаль, на сучасному етапі фактор узгодженості функціонування окремих структурних елементів інвестиційного потенціалу банківської системи знаходиться в більшості випадків поза увагою вчених, питання управління банківським сектором економіки як відкритою складною системою в її цілісності з урахуванням взаємозв'язку, взаємозалежності й узгодженості функціонування матеріально-технічної, фінансової, інформаційної, управлінської, інтелектуальної складових тощо недостатньо розроблені, що зумовлює переважання поелементного підходу до управління банківською системою. Така ситуація в більшості випадків зумовлена наявністю у кожної складової інвестиційного потенціалу низки специфічних особливостей та власних закономірностей функціонування та управління, але, в той же час, такий підхід значно знижує загальну ефективність як функціонування банківської системи, так і управління нею, оскільки не враховує взаємозв'язок складових її інвестиційного потенціалу, їх одночасну сумісну дію та цілеспрямовану взаємодію.

Реалізація системного підходу до дослідження проблеми формування, оцінки та використання інвестиційного потенціалу банківської системи вимагає наявності певної системи принципів. Основними з них, на нашу думку, є наступні: оптимальність – інвестиційний потенціал банківської системи має включати всі можливі напрямки використання інвестицій в умовах оптимальної діяльності банківської системи; доступність – відсутність обмежень на діяльність банківської системи по використанню інвестиційних ресурсів на ринку, крім

застережених у законах випадках; динамічність – інвестиційний потенціал банківської системи являє собою не статичну систему, а таку, що розвивається; цілеспрямованість – всі елементи інвестиційного потенціалу банківської системи служать загальній меті стимулювання економічного зростання в країні шляхом оптимізації та підвищення ефективності суспільних перерозподільних процесів; спільність та єдність цільової функції інвестиційного потенціалу банківської системи й кожного його елемента – інвестиційних потенціалів окремих банків; спільність критеріїв ефективності функціонування й розвитку елементів і самого інвестиційного потенціалу банківської системи в цілому; складність - наявність декількох складових елементів, кожний з яких являє собою сукупність окремих частин, причому у системі існують зворотні матеріально-речовинні й інформаційні зв'язки між елементами потенціалу; взаємозамінність, альтернативність елементів інвестиційного потенціалу банківської системи, причому їх не слід розуміти чисто механічно, ступінь альтернативності не є постійним і залежить від економічної ситуації, рівня розвитку фінансового ринку в країні, особливостей фінансово-кредитної системи. Також важливо зрозуміти, що теоретично елементи можуть замінювати один одного необмежено, але існує межа взаємозамінності. Крім того, це процес періодичний по своїх кількісних характеристиках і за часом. У цілому завдяки цій характеристиці елементи інвестиційного потенціалу банківської системи мають здатність досягати збалансованої рівноваги; якісний і кількісний взаємозв'язок та взаємодія елементів інвестиційного потенціалу банківської системи; здатність інвестиційного потенціалу банківської системи до розвитку шляхом безпосереднього й систематичного використання нових ідей, здатність до сприйняття новітніх досягнень банківництва; гнучкість. Вимога до підвищення гнучкості інвестиційного потенціалу банківської системи особливо актуальна в умовах нестабільності ринкової ситуації, зростання коливань обсягу й структури інвестиційного попиту, світової фінансової кризи тощо.

Функціями інвестиційного потенціалу банківської системи, на нашу думку, можна вважати: структурно-утворювальну; вартісну; забезпечувальну; захи-

сну; регуляторну; відтворювальну; накопичувальну; інвестиційну тощо.

Дослідження факторів формування інвестиційного потенціалу банківської системи має здійснюватися в двох напрямках.

З точки зору об'єкта впливу, всі фактори формування, стану та використання інвестиційного потенціалу банківської системи можна розділити на наступні групи: група факторів, що обумовлюють нагромадження інвестиційних ресурсів в банківській системі; група факторів, що впливають на формування інвестиційних потреб суспільства.

З точки зору джерела виникнення всі фактори впливу на формування, стану та використання інвестиційного потенціалу банківської системи можна розділити на: а) ендогенні, тобто ті чинники впливу, які зумовлені розвитком та ефективністю використання структурних елементів інвестиційного потенціалу банківської системи (ресурсного, технологічного, управлінського, інтелектуального, кадрового, інформаційного тощо). Іншими словами, ті фактори, які віднесені до цієї групи, формуються в межах банківської системи та обумовлені ефективністю та зваженістю її функціонування. Найбільш релевантними ендогенними факторами впливу на формування та ефективне використання інвестиційного потенціалу банківської системи пропонується вважати: наявність цілого ряду системних проблем у розвитку банківської системи, напрямки реструктуризації банківської системи, напрямки грошово-кредитної політики НБУ, рівень капіталізації банків, рівень конкуренції в банківській системі тощо; б) екзогенні, тобто ті чинники впливу, які зумовлені станом та характеристиками макросередовища, в якому функціонує банківська система. Найбільш релевантними екзогенними факторами впливу на формування та ефективне використання інвестиційного потенціалу банківської системи пропонується вважати: наявність цілого ряду системних проблем у розвитку економіки, рівень ремонетизації економіки, рівень розвитку товарно-грошових відносин в країні, рівень довіри власників інвестиційних ресурсів, напрямки державної політики підтримки фінансового розвитку, тенденції розвитку ринку праці тощо.

Інвестиційний потенціал банківської системи визначає її сукупну здатність здійснювати інвестиційну діяльність, причому ступінь інвестиційної активності та ефективність інвестування детермінуються рівнем, або величиною, та мірою використання цього потенціалу. Нажаль, на сьогодні відсутня загально визнана методика оцінки інвестиційного потенціалу банківської системи. Існуючі науково-методичні підходи до оцінки ефективності використання окремих складових цього потенціалу не дають можливості визначити ключові напрямки підвищення стійкості банківської системи в цілому, формування її інвестиційного потенціалу, визначення напрямків його підвищення.

Щодо оцінки рівня інвестиційного потенціалу банківської системи, то, на нашу думку, слід розглядати: а) фактичний інвестиційний потенціал банківської системи, тобто той обсяг інвестиційних ресурсів, накопичених в банківській системі, та той рівень наявних можливостей їх ефективно використовувати, які мають місце при фактично досягнутому рівні розвитку фінансового ринку, ступені використання продуктивних сил і наявних можливостей економічної системи; б) перспективний інвестиційний потенціал банківської системи, який характеризує максимально можливий обсяг інвестиційних ресурсів, що включає не тільки наявні на момент оцінки, а й ті, в даний час що за певних причин ще не залучені, але характеризуються реальною можливістю брати участь у суспільних відтворювальних процесах та можуть бути акумульованими банківською системою, а також максимально можливу здатність банківської системи ефективно використовувати ці ресурси, яких можна досягти при фактично досягнутому рівні розвитку фінансового ринку, ступені використання продуктивних сил і наявних можливостей економічної системи.

При оцінці обсягу перспективного інвестиційного потенціалу банківської системи, також слід враховувати і ресурси тіньового сектору економіки, які через банківську систему можуть бути залучені в суспільні перерозподільні відносини, а також ті ресурси, які при інвестуванні за посередництва банків фактично уходять в тіньовий сектор економіки. Фактично мова йде ті кошти, які в силу особливостей вітчизняної статистики та обігу не враховані в складі офі-

ційно розрахованих показників. Для вітчизняної економіки, а отже і для формування та ефективного використання інвестиційного потенціалу банківської системи, зазначені показники мають неабияке значення, оскільки тіньовий сектор економіки України має значну частку.

Такий підхід до виокремлення рівнів розвитку інвестиційного потенціалу банківської системи обумовлює певну специфіку щодо її оцінки. Виходячи з цього: а) при оцінці фактичного інвестиційного потенціалу банківської системи слід застосовувати переважно об'єктивні оцінки, які ґрунтуються на емпіричних даних; б) при оцінці перспективного інвестиційного потенціалу банківської системи слід застосовувати не тільки об'єктивні, але й, переважно, суб'єктивні (прогнозні) оцінки, причому тут на перший план тут виходить надійність методичного апарату прогнозування.

У складі інвестиційного потенціалу банківської системи в залежності від рівня впливу на кінцевий результат його формування/використання умовно можна виокремити дві складові: а) активну, тобто ті ресурси та можливості, які в досліджуваному періоді безпосередньо та прямо впливають на кінцеву результативність. Іншими словами, це діюча частина сукупного інвестиційного потенціалу банківської системи, тобто та, що активно експлуатується у даний час; б) пасивну, тобто ті ресурси та можливості, які в досліджуваному періоді мають незначний вплив на кінцеву результативність, але при умові застосування певного комплексу мотиваційно-стимулюючих заходів можуть стати потужним джерелом підвищення ефективності формування/використання інвестиційного потенціалу. Іншими словами, це резервна частина сукупного інвестиційного потенціалу банківської системи, тобто та, що у даний момент не використовується.

Виокремлення в складі інвестиційного потенціалу банківської системи активної й пасивної частин дуже важливо як з теоретичної, так і із практичної точок зору, оскільки це дозволяє, по-перше, об'єктивно оцінювати ступінь використання інвестиційного потенціалу банківської системи, а, по-друге, виявляти

інтенсивні й екстенсивні резерви підвищення ефективності його формування та використання.

Висновки і перспективи подальших розробок

Проведене дослідження показало, що на сьогоднішній день практично відсутня методологічна база дослідження інвестиційного потенціалу банківської системи, тому з урахуванням системного підходу до вирішення досліджуваної проблеми основними напрямками наукової роботи мають стати: формалізація розуміння сутності інвестиційного потенціалу банківської системи як економічної категорії та виокремлення його місця в ієрархії наукових термінів інвестиційної спрямованості; здійснення структурно-факторного аналізу впливу на формування інвестиційного потенціалу банківської системи з метою визначення найбільш релевантних факторів; визначення структурно-функціональних взаємозв'язків між елементами інвестиційного потенціалу як складної системи; визначення мотиваційних механізмів, методів, інструментів та технологій підвищення (активізації) інвестиційного потенціалу банківської системи; розробка механізмів вимірювання інвестиційного потенціалу банківської системи та оцінки ефективності його використання; формалізація умов включення інвестиційного потенціалу банківської системи в механізм стимулювання економічного зростання та суспільного відтворення.

Література

1. Арефьев, М.И. Концепция формирования источников финансирования инвестиций в экономике [Текст] / М.И. Арефьев // Финансы и кредит. – 2001. – №11. – С. 23.
2. Банковское дело [Текст] / Под. ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
3. Банківські операції [Текст] : Підручник / А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.Ф.Пуховкіна та ін.; за ред. д-ра екон. наук проф. А.М.Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
4. Васюренко, О.В. Банківський менеджмент [Текст] : Посібник / Васюренко О.В. – К.: Академія, 2001. – 320 с.
5. Жуков, Е.Ф. Банки и банковские операции [Текст] : Учебник для ВУЗов / Е. Ф. Жуков, Л. М. Максимова, О. М. Макарова : Под ред. проф. Е. Ф. Жукова. – М.: Банки и биржи, Юнити, 1997. – 286 с.
6. Луців, Б.Л. Інвестиційний банківський портфель [Текст] / Б.Л. Луців. – К.: Лібра, 2002. – 192 с.
7. Пересада, А.А. Управління банківськими інвестиціями [Текст]: Монографія / Пересада, А.А., Майорова Т.В. – К.: КНЕУ, 2005. – 388 с.
8. Усоскин, В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции [Текст] / В.М. Усоскин. – М.: изд-во «Все для вас», 1993. – 320 с.